
ДА 220-ГОДДЗЯ З ДНЯ НАРАДЖЭННЯ АДАМА МІЦКЕВІЧА

Андрэй Акушэвіч

(Акадэмія паслядыпломнай адукацыі, Мінск, Беларусь)

АДАМ МІЦКЕВІЧ ЯК ДЗІЦЯЧЫ АЎТАР

У сучасным адукацыйным і культурна-асветніцкім дыскурсе назіраецца пазіцыянаванне шматграннай асобы Адама Міцкевіча і як дзіцячага аўтара. У навуковай класіфікацыі адрозніваюць тры віды твораў дзіцячай літаратуры: 1) творы, наўпрост адрасаваныя дзецям; 2) напісаныя для дарослых творы, якія знайшлі водгук у дзяцей і ўвайшлі ў кола дзіцячага чытання; 3) творы, прыдуманых дзецьмі [1, с. 19–20]. Тэксты, у якіх у якасці герояў прысутнічаюць дзеці, тэксты пра дзяцей і/ці для навучання дзяцей можна знайсці сярод узораў творчасці розных культурна-гістарычных эпох. Фальклорная аснова, казачнасць, містычнасць і гульнявы пачатак у творах рамантыкаў спрыялі звароту да іх дзіцячай аўдыторыі, аднак «было б заўчасным аб’явіць рамантыкаў бацькамі-заснавальнікамі дзіцячай літаратуры ў яе сучасным траічным значэнні. Яны толькі ўнеслі ў паняцце другі кампанент — літаратуру для дзяцей, арыентаваную на фальклорную “дзіцячую” казку і дзіцячую гульнявую выдумку» [1, с. 26]. Існуюць складанасці і з падзелам літаратуры на дарослую і дзіцячую, бо «строга вызначыць адрасацыю тэксту часта немагчыма: або пісьменнік не пакінуў канкрэтнага ўказання аб гэтым, або містыфікаваў абставіны нараджэння свайго дзіцячага шэдэўра, або “дзіцячым” тэкст стаў па волі рэдактараў і выдаўцоў. Мноства прычын можа стварыць “дзіцячую” ці “дарослую” рэпутацыю тэксту, маркіраваць яго сацыялагічна» [1, с. 23–24].

Сёння вучоныя актыўна вывучаюць дзяцінства як сацыякультурны феномен (гл.: [6; 12] і інш.). Амерыканскі даследчык Нэйл Постман «у якасці ключавага адрознення паміж дзецьмі і дарослымі лічыць пісьменнасць, якая распаўсюдзілася ў сувязі са з’яўленнем кнігадрукавання» [12, с. 8]. Калі адштурхнуцца ад гэтага тэзіса, то імклівае развіццё тэхналогій, станаўленне

сучаснай візуальнай культуры павінны размываць гэта адрозненне і весці да знікнення дзіцінства ці прынамсі яго значнай трансфармацыі, што не можа не ўплываць на прачытанне дзіцячай літаратуры як з боку непаўналетніх, так і дарослых. Таксама нельга ігнараваць несупадзенне «гарызонтаў чакання» чытачоў XIX, XX і XXI стагоддзяў, на чым акцэнтаваў увагу Г. Р. Яўс (гл.: [15]), і звязаныя з гэтым межы дапушчальнасці дарослага свету ў дзіцячы.

У актуальнай вучэбнай праграме па беларускай літаратуры для ўстаноў агульнай сярэдняй адукацыі ў 9 класе прапануецца вывучэнне паэмы А. Міцкевіча «Гражына» ў межах раздзела «Рамантызм як вядучы літаратурны напрамак». Вучні павінны ведаць змест, сэнс і мастацкія асаблівасці названага твора, кароткія звесткі пра жыццё і творчасць аўтара, яго сувязь з Беларуссю [4, с. 106]. Асобны артыкул А. Міцкевічу прысвечаны і ў адпаведным вучэбным дапаможніку [3, с. 95–100], дзе навучэнцам прэзентуецца пэўны вектар разумення твора: «ёсць яшчэ адна прычына нелюбові Літавора да Вітаўта — звычайная чалавечая зайздасць»; «І Літавор рашаецца на здраду: заключае таемную дамову з крыжаносцамі, каб нечакана, калі сцягне, разам рушыць на Вітаўта»; «княгіня рашаецца на адважны ўчынак. Нічога не кажучы князю, адсылае ні з чым крыжацкіх паслоў, і калі абражаныя крыжаносцы пайшлі ў наступ на Наваградскі замак, сама ўзначальвае княжацкую дружыну»; «перад намі тыповы рамантычны твор — з выключнымі героямі, выключнымі абставінамі» [3, с. 97–98]. У дадзеным выпадку паэма «Гражына» выступае не ў якасці ўласна дзіцячай літаратуры, а як элемент адукацыйнага літаратурнага канона ўстаноў агульнай сярэдняй адукацыі: творчасць А. Міцкевіча разам з апавяданнямі Яна Баршчэўскага са зборніка «Шляхціц Завальня, або Беларусь у фантастычных апавяданнях» становіцца прыкладам рамантызму ў літаратуры. Пры гэтым варта ўлічваць наступную заўвагу Жанны Некрашэвіч-Кароткай: «Для ўсталявання літаратурнага канона мае значэнне такая пазіцыя рэцыпіента, якая звязана з каштоўнасцямі арыентацыямі, што дазваляюць прыпісаць тэксту тое ці іншае значэнне» [11, с. 7]. У вучэбных праграмах па беларускай літаратуры папярэдніх гадоў (II і III ступень агульнай сярэдняй адукацыі) прысутнічалі і іншыя творы А. Міцкевіча: балады «Свіцязь» і «Свіцязянка», паэма «Пан Тадэвуш», урывак з верша «Бульба» [7, с. 4, 7]. У польскіх вучэбных праграмах (podstawa programowa) славыты паэт прадстаўлены шырэй: прапануюцца да вывучэння яго вершы, санеты, балады, паэмы «Дзяды», «Конрад Валенрод», «Пан Тадэвуш» (гл.: [29; 31] і інш.).

У вучэбным дапаможніку «Беларуская дзіцячая літаратура» (Мінск, 2008) падчас размовы аб творчасці Яна Чачота, прыдатнай для дзіцячага чытання, узгадваецца А. Міцкевіч, аднак асобнай гаворкі аб значэнні гэтай асобы і яго творчасці для развіцця беларускай дзіцячай літаратуры не ідзе: «Значную ролю ў гісторыі літаратуры адыгралі чачотаўскія балады <...> — творы, што ўзніклі на досвітку польскага рамантызму і, магчыма, паслужылі штуршком для паэзіі Адама Міцкевіча» [2, с. 49]. Успамінаецца паэт і ў працах, пры-

свечаных гісторыі польскай дзіцячай літаратуры: «Рамантызм, які зрабіў верш адным з асноўных жанраў лірыкі, адразу аказаў уплыў на паэзію для дзяцей. Дзіця як любімая тэма рамантычнай балады з’явілася ў “*Powstanie taty*” Міцкевіча — творы, які <...> мог разглядацца пры адборы чытання ў якасці сурагату рамантычнага верша» [34, с. 291–292]; «У дзіцячай літаратуры з’яўляецца, прынамсі з дзевятнацатага стагоддзя, — своеасаблівы феномен сямейнасці (*zjawisko familiarności*). Вядомыя майстры, напрыклад, Яхавіч, Канапніцка і сам Міцкевіч, як аўтар баек, звярталіся да гэтай вобласці аўтакрэацыі ў сувязі з канкрэтнымі сямейнымі падзеямі, звязанымі з выхаваннем ўласных дзяцей» [17, с. 14].

У польскамоўнай кнігавыдавецкай практыцы ў якасці твораў для дзяцей прапаноўваюць байкі, балады і дыдактычныя апаведы («*powiastki*») А. Міцкевіча. Спынімся на асобных выданнях. У 1893 г. была надрукавана кніга баек Міцкевіча, дзе ў прадмове адзначалася: «Некаторыя з баек, як пазначыў майстар паэзіі, перакладзеныя. Гэта сціпласць вялікага паэта. Называць іх “наследаваннямі” было б, напэўна, таксама несправядліва. Ідэя сапраўды чужая, аднак уся бліскучая дасціпная форма бясспрэчна належыць нашаму паэту. Дастаткова параўнаць шматлікія пераклады баек Лафанта, каб ацаніць, як далёка адышоў Міцкевіч ад усіх астатніх, прынамсі адносна найлепшых перакладаў з французскага байкапісца» [18, с. 4]. Перастварэннем Лафанта выступаюць байкі «*Chłop i żmija*», «*Zajac i żaba*», «*Pies i wilk*», «*Koza, kózka i wilk*».

У «Бібліятэцы народных універсітэтаў і школьнай моладзі» ў 1919 г. выйшлі байкі і дыдактычныя апаведы («*powiastki*») слаўтага творцы, пры гэтым некаторыя з апошніх у выданні 1893 г. аднесены да баек, а менавіта «*Golono, strzyżono*», «*Żona uparta*». Змест зборніка 1919 г. мае наступны выгляд: «*Pies i wilk*», «*Przyjaciele*», «*Zajac i żaba*», «*Koza, kózka i wilk*», «*Chłop i żmija*», «*Król chory i lisy*», «*Żaby i ich króle*», «*Osiel i pies*», «*Lis i kozieł*», «*Trójka koni*», «*Tchórz na wyborach*», «*Dzwon i dzwonki*», «*Pchła i rabin*» (байкі); «*Popas w Upicie*», «*Golono, strzyżono*», «*Żona uparta*», «*Krolewna Lala i król Bobo*», «*Pan baron*» (*powiastki*) [20].

У серыі «Наша бібліятэка» ў 1927 г. пабачылі свет байкі паэта, да якіх залічылі і творы «*Król Bobo i Krolewna Lala*», «*Golono, strzyżono*». У прадмове з гэтай кнігі падкрэсліваецца яе адукацыйнае прызначэнне: «Байкі Міцкевіча, з якіх 12 найцікавейшых падаём тут для выкарыстання ў школах і сярод моладзі, з’яўляюцца байкамі ў значнай ступені самастойнымі» [21, с. VII]; «Байкі Міцкевіча — гэта прыемная і павучальная навука (*lectura*)» [21, с. VIII]; «Большая частка баек геніяльнага паэта вучыць аднак таму, што можа прыдацца кожнаму чалавеку ў розных жыццёвых абставінах» [21, с. VIII]. Да тэкстаў у дадзенай кнізе прыводзяцца тлумачэнні.

Творы А. Міцкевіча выходзяць і з адмысловымі ілюстрацыямі, што недвухсэнсоўна падкрэслівае мэтавую аўдыторыю такіх выданняў. Гэта мы бачым

і ў кнізе «Байкі» (Варшава, 1987) [19]. Адрасат твораў А. Міцкевіча можа дэкларавацца ўжо на вокладцы, пра што гаворыць выданне «Міцкевіч — дзецям» (Варшава, 1995), дзе прапанаваны байкі (сярод якіх ёсць павучальныя апаведы) і балады «Powrót Taty», «Trzech Budrysów», «Pani Twardowska» [22]. Цікава, што выдаўцоў часта выклікае апошняя з названых балад, якая ў Польшчы неаднаразова выдавалася адмыслова для дзіцячай аўдыторыі (гл.: [23; 24] і інш.). Магчыма, гэта звязана і з выходам у 1955 годзе мультыплікацыйнага фільма з той жа назвай (рэж. Л. Маршалэк) [28]. Існуе анімацыйная экранізацыя і балады «Свіцязь» («Świtez»; рэж. К. Поляк, 2010) [33].

На польскіх інтэрнэт-рэсурсах, разлічаных на бацькоўскую аўдыторыю, тэксты А. Міцкевіча ўключаюцца ў пералік твораў для дзіцячага чытання (гл.: [26; 32; 35] і інш.). У інтэрнэт-крамах асобныя кнігі пісьменніка адназначна маркіруюцца як дзіцячая літаратура («literatura dziecięca», «dla dzieci», «książki dla dzieci i młodzieży», «6–9 lat» і г. д.) з дапамогай тэгаў і тэматычных раздзелаў (гл.: [16; 27; 30] і інш.).

Акрэсленую сітуацыю мэтазгодна звязваць і са станаўленнем польскага адукацыйнага літаратурнага канона ўстаноў адукацыі. Павучальнасць баек і дыдактычных аповедаў, фальклорнасць, казачнасць і містычнасць балад, значэнне асобы А. Міцкевіча ў гісторыі літаратуры — усё гэта спрыяла ўключэнню твораў славутага аўтара ў кола дзіцячага чытання, пазіцыянаванню іх як дзіцячых.

У анталогіі польскай дзіцячай паэзіі ў перакладзе на беларускую мову «Каляровая карова» (Мінск, 2007) прадстаўлены і тэксты А. Міцкевіча, а менавіта: «Сябры», «[Голены, стрыжаны]» і «Смерць палкоўніка», якія аднесены ўкладальнікам да раздзела «Дыдактыка». У біяграфічных звестках пра паэта з гэтага выдання знаходзім наступны заклік: «Таму чытайма найвялікшага Міцкевіча нашым дзецям, перадавайма з яго творчасцю духоўную спадчыну нашага краю, бо прадстаўленыя вершы сапраўды звязаны з мясцовымі легендамі, а верш “Сябры”, напісаны паэтам у 1829 г., канкуруе жывасцю мясцовай паказкі, яскравасцю расповеду з вядомай у расійскай сістэме дзіцячай дыдактыкі гісторыяй “Два таварышы”, якую вялікі Леў Талстой, народжаны ў 1828 г., як бы няпоўна паўтарае за Міцкевічам толькі праз сорак гадоў» [5, с. 38]. Ва ўступным артыкуле з самага поўнага (на момант публікацыі) выдання на беларускай мове твораў выхадца з Наваградчыны Кастусь Цвірка не гаворыць пра адносіны паэта да дзіцячай літаратуры [10, с. 5–34].

Байкі, дыдактычныя апаведы і балады А. Міцкевіча на беларускую мову перакладалі Анатоль Астрэйка, Рыгор Барадулін, Аляксей Зарыцкі, Кандрат Крапіва, Уладзімір Корбан, Янка Купала, Серж Мінскевіч, Васіль Сёмуха і інш. У 1955 г. выбраныя творы А. Міцкевіча ў перакладзе на рускую мову былі надрукаваны ў Дзяржаўным выдавецтве дзіцячай літаратуры Міністэрства асветы РСФСР [8].

Беларускі вучоны Вольга Праскаловіч адзначае: «зацікавіць, захапіць вучняў “залатой палічкай” можна толькі ў тым выпадку, калі самі творы актуальныя з пазіцыі сённяшняга дня, а метадыка іх вывучэння будзе арыгінальнай, выключнай, нечаканай, нават эфектнай» [13, с. 48]. Таксама даследчыца называе навуковыя крытэрыі адбору зместу навучання беларускай літаратуры: цэласнае адлюстраванне ў змесце навучання мэты і актуальных задач літаратурнай адукацыі; навуковая і практычная значнасць (забеспячэнне развіцця ключавых кампетэнцый); адпаведнасць складанасці зместу навучання рэальным вучэбным і псіхалагаўзроставым магчымасцям вучняў; адпаведнасць аб’ёму зместу навучання часу, які адводзіцца на вывучэнне прадмета згодна з вучэбным планам [14]. Разам з тым трэба памятаць аб свецкім характары беларускай адукацыі, аб маральнасці і выхаваўчым аспекце літаратуры. У сувязі з гэтым сёння праблематычна ўявіць у беларускай адукацыйнай прасторы баладу «Пані Твардоўска», падзеі якой адбываюцца ў карчме, дзе ўсе шчыра гуляюць, а галоўны герой спрабуе ўратавацца ад нячыстай сілы і робіць гэта дзякуючы жонцы, што паказана ў вельмі сумніўным святле (гл.: [10, с. 96–100; 23]). Для ілюстрацыі прывядзём першыя чатыры радкі названай балады:

Jedzą, piją, lulki pałą,
Tańce, hulanka, swawola;
Ledwie karczmy nie rozwałą,
Cha, cha! chi, chi! hejza! hola! [23, с. 3].

Вылучым асобныя творы А. Міцкевіча, якія разам з тымі, што ўжо пападалі ў вучэбныя праграмы, могуць быць запатрабаваныя ў беларускім адукацыйным працэсе, у тым ліку на I ступені агульнай сярэдняй адукацыі, прынамсі ў якасці «пазапраграмагнага» чытання. Глыбокі сэнс мае невялікая байка «Dzwon i dzwonki».

Dzwon i dzwonki

Dzwonki razu jednego świegotaly z wieży
Do dzwona, który w piasku pod kościołem leży:
«Widzisz, bracie, choć mniejsi, jak śpiewać umiemy;
Cóż tobie po wielkości, gdyś głuchy i niemy?»
«O głośni braciszku! — dzwon smutny zaszeptał,
Dziękujcie plebanowi, że mię w piasek wdeptał» [18, с. 21].

Выбітным байкапісцам Кандратам Крапівой зроблены пераклад дадзенага твора на беларускую мову, які атрымаў загалавак «Звон і звонікі» [9, с. 165]. Пасля чытання і абмеркавання гэтага тэксту можна перайсці да размовы аб званарскім мастацтве і сакральнай архітэктурцы Беларусі. Таксама ў якасці

дадатковага задання чытачам мэтазгодна пашукаць аналогіі і адрозненні паміж творам А. Міцкевіча і байкай Івана Крылова «Слон і Моська».

Перспектыўная ў адукацыйным плане байка «Lis i kozioł». Хітры ліс, паляючы на гуску, папаўся ў пастку — студню, але не разгубіўся ў складанай сітуацыі і знайшоў выйсце:

Lis wnet spuścił pysk na dno, udając, że pije,
Cmoka mocno, głośno chłepce
I tak sam do siebie szepce:
«Oto mi woda! Takiej nie piłem, jak żyję!
Smak lodu, a czysta cudnie!
Chce mi się całemu splókać,
Ale mi ją szkoda zbrukać,
Szkoda!
Bo co też to za woda!»
Kozioł, który tam właśnie przyszedł wody szukać:
«Ej!» — krzyknął z góry — «ej ty ryży kudła!
Wara od źródła!»
I hop w dół. Lis mu na kark, a z karku na rogi,
A z rogów na drąg — i w nogi [21, c. 7–8].

Чытачам будзе карысна абмеркаваць паводзіны ліса і казла, падумаць над мараллю байкі, падабраць іншыя творы, у якіх у вельмі складанай сітуацыі героі не апускалі рук і выходзілі пераможцамі (сярод варыянтаў адказаў могуць быць наступныя: Л. Панцялееў «Дзве жабкі», Джулія Дональдсан «Груфала» і інш.). Пасля размовы аб тым, што вельмі часта за жывёламі ў казках і байках замацаваныя пэўныя характарыстыкі, можна паразважаць над праблемай стэрэатыпаў у рэальным жыцці. Названы твор А. Міцкевіча на беларускую мову пераклаў У. Корбан [10, с. 180–181].

Байка «Przyjaciele» (ці, паводле анталогіі «Каляровая карова», верш) мае выразны выхаваўчы патэнцыял. Двое сяброў Мешак і Лешак сутрэлі мядзведзя. Лешак узлез на дрэва і не дапамог Мешку, які ўпаў на зямлю як нежывы. Мядзведзь панюхаў апошняга і не крануў. Завяршаецца гісторыя наступным чынам:

Dopieroż Mieszek odżył... — «Było z tobą kruczo!»
– Woła kum — «szczęście, Mieszku, że cię nie zadrapał!
Ale co on tak długo tam nad tobą sapał,
Jakgdyby coś miał powiadać na ucho?» —
«Powiedział mi», rzekł Mieszek, «przysłowie niedźwiedzie:
Że prawdziwych przyjaciół poznajemy w biedzie» [21, c. 38–39].

Пад назвай «Сябры» дадзены твор на беларускую мову пераклалі Кандрат Крапіва [9, с. 167–168] і С. Мінкевіч [5, с. 39]. Гэты тэкст дазваляе паразважаць над пытаннем «Каго можна назваць сапраўдным сябрам?» З мэтай развіцця даследчых здольнасцей можна параўнаць аповед А. Міцкевіча з «Двума таварышамі» Л. Талстога.

Сярод баек у згаданым вышэй выданні 1927 года знаходзіцца твор «Ludzie na czystem polu», які вядомы таксама пад назвай «Przypowieść emigracyjna» (гл.: [25, с. 423]):

Ludzie na czystem polu

Ludzie na czystem polu stawili dom nowy,
Opodal z ropuchami klóciły się sowy.
Rzekła sowa: to dla mnie budują pokoje, —
A ropucha ziewnęła: moje to są, moje!
Rzekł człowiek: sowy dotąd żyły w rozpadlinach,
A ropuchy w pogniłych ścianach i szczelinach,
My budujem podłogę czystą i dach nowy,
A gdzież tam będzie miejsce dla żab i dla sowy? [21, с. 23]

Як байку («Людзі на чыстым полі») гэты тэкст пераклаў Анатоль Астрэйка [9, с. 173]. Чытачы могуць паразважаць аб актуальнасці гэтага твора і паспрабаваць аргументавана даказаць, якое жанравае значэнне для яго будзе больш слушным: байка ці прыпавесць. На прыкладзе дадзенага тэксту можна паказаць у якой ступені на разуменне твора можа ўплываць яго загаловак.

Такім чынам, у сучасным адукацыйным і культурна-асветніцкім дыскурсе і Беларусі, і Польшчы А. Міцкевіч пазіцыянуецца таксама як дзіцячы аўтар. Яго асобныя байкі, балады і дыдактычныя аповеды маюць пэўны патэнцыял для выкарыстання ў адукацыйным працэсе, аднак пры гэтым трэба ўлічваць патрабаванні да твораў такога кшталту, неаднолькаваць «гарызонтаў чакання» чытачоў розных культурна-гістарычных эпох і краін, а таксама асаблівасці фарміравання адукацыйнага літаратурнага канона ўстаноў адукацыі.

Літаратура

1. Арзамасцева, И. Н. Детская литература: учебник для студентов высш. проф. образования / И. Н. Арзамасцева, С. А. Николаева. — 5-е изд., испр. — М.: Издат. центр «Академия», 2008. — 576 с.
2. Беларуская дзіцячая літаратура: вучэб. дапам. / А. М. Макарэвіч [і інш.]; пад агул. рэд. А. М. Макарэвіча, М. Б. Яфімавай. — Мінск: Выш. шк., 2008. — 688 с.
3. Беларуская літаратура: вучэб. дапам. для 9-га кл. устаноў агул. сярэд. адукацыі з беларус. і рус. мовамі навучання / В. П. Рагойша [і інш.]; пад рэд. В. П. Рагойшы. — Мінск: Нац. ін-т адукацыі, 2011. — 320 с.

4. Вучэбныя праграмы для ўстаноў агульнай сярэдняй адукацыі з беларускай і рускай мовамі навучання і выхавання. Беларуская мова. Беларуская літаратура. V–IX класы / М-ва адукацыі Рэсп. Беларусь. — Мінск: Нац. ін-т адукацыі, 2017. — 116 с.
5. Калярова карова: анталогія польскай дзіцячай паэзіі / уклад. і пер. [з пол.] І. Кур’ян. — Мінск: І. П. Логвінаў, 2007. — 346 с.
6. Куруленко, Э. А. Детство как социокультурный феномен / Э. А. Куруленко // Изв. Самар. науч. центра Рос. акад. наук. — 2012. — Т. 14, № 2 (3). — С. 838–844.
7. Ляшук, В. А. Вывучэнне творчасці Адама Міцкевіча ў школе: дапам. для настаўнікаў устаноў, якія забяспечваюць атрыманне агул. сярэд. адукацыі з беларус. і рус. мовамі навучання з 12-гадовым тэрмінам навучання / В. Я. Ляшук. — Мінск: Аверсэв, 2003. — 110 с.
8. Мицкевич, А. Избранные произведения / А. Мицкевич. — М.: Детгиз, 1955. — 520 с. — (Школ. б-ка. для сред. шк.).
9. Міцкевіч, А. Выбраныя творы: [пер. на беларус. мову] / А. Міцкевіч. — Мінск: Дзярж. выд-ва Беларус. ССР, Рэд. маст. літ., 1955. — 270 с.
10. Міцкевіч, А. Выбраныя творы: пер. з пол. / А. Міцкевіч; уклад., прадм. і камент. К. Цвіркi. — Мінск: Беларус. кнігазбор, 2003. — 640 с. — («Беларус. кнігазбор»: маст. літ.).
11. Некрашэвіч-Кароткая, Ж. В. Вывучэнне даўняй беларускай літаратуры ў кантэксце праблемы літаратурнай кананізацыі / Ж. В. Некрашэвіч-Кароткая // Журн. Белорус. гос. ун-та. Филология. — 2018. — № 1. — С. 5–13.
12. Поливанова, К. Н. Детство в меняющемся мире / К. Н. Поливанова // Современная зарубежная психология [Электронный ресурс]. — 2016. — Т. 5, № 2. — С. 5–10. — Режим доступа: http://psyjournals.ru/files/82357/jmfp_2016_n_2_Polivanova.pdf. — Дата доступа: 01.09.2018.
13. Праскаловіч, В. У. Змест вучэбных праграм па літаратуры: тэарэтыка-метадалагічнае абгрунтаванне адбору і структуравання / В. У. Праскаловіч // Роднае слвао. — 2013. — № 3. — С. 46–49.
14. Праскаловіч, В. У. Навучанне літаратуры і выхаванне літаратурай / В. У. Праскаловіч / Нац. адукац. партал [Электронны рэсурс]. — Рэжым доступу: <http://www.adu.by/en/135-aktualnaya-informatsiya/1493-navuchanne-litaratury-i-vykhavanne-litaraturaj.html>. — Дата доступу: 01.09.2018.
15. Яусс, Г. Р. Досвід естетичного сприйняття і літературна герменевтика / Г. Р. Яусс; пер. з німец. Р. Свято і П. Тарашук. — Київ: Основы, 2011. — 624 с.
16. Bajki. Adam Mickiewicz // Lubimyczytać.pl. — Pobrano z: <http://lubimyczytac.pl/ksiazka/119836/bajki>. — Dostęp: 01.09.2018.
17. Gradkowski, H. Czym jest literatura dziecięca?: (poradnik metodyczny) / H. Gradkowski. — Jelenia Góra: Karkonoska Państwowa Szkoła Wyższa w Jeleniej Górze, 2013. — 236 s.
18. Mickiewicz, A. Bajki / A. Mickiewicz. — Warszawa: Nakładem T. H. Nasierowskiego, 1893. — 38 s.
19. Mickiewicz, A. Bajki / A. Mickiewicz. — Warszawa: Nasza księgarnia, 1987. — 36 s.
20. Mickiewicz, A. Bajki i powiastki / A. Mickiewicz. — Wyd. nowe. — Warszawa [etc.]: Nakład Gebethnera i Wolffa, 1919. — 42 c. — (Biblioteczka Uniwersytetów Ludowych i Młodzieży Szkolnej; 128).

21. Mickiewicz, A. Bajki: (utwory wybrane) / A. Mickiewicz. — Lwów: Warszawa: Kraków: Wydawnictwo Zakładu Narod. im. Ossolińskich, 1927. — VIII, 39 c. — (Nasza biblioteka; № 18).
22. Mickiewicz, A. Mickiewicz — dzieciom / A. Mickiewicz; ilustrował A. Gołębiowski. — Warszawa: Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, 1995. — 77 s.
23. Mickiewicz, A. Pani Twardowska: Ballada / A. Mickiewicz; ilustrował Z. Rychlicki. — Warszawa: Nasza Księgarnia, 1984. — 32 s.
24. Mickiewicz, A. Pani Twardowska i inne bajki / A. Mickiewicz. — Kraków: Zielona Sowa, 2006. — 44 s.
25. Mickiewicz, A. Poezje / A. Mickiewicz; wydanie przygotował S. Pigoń. — Lwów: Nakład Gubrynowicza i syna, 1929. — T. 1: Poezje rozmaite <1817–1854>. — 528 s.
26. Najnowsze wierszyki // eDziecko.pl. — Pobrano z: http://www.edziecko.pl/czas_wolny/0,85819.html. — Dostęp: 01.09.2018.
27. Pani Twardowska: Ballada / A. Mickiewicz // Toruński Antykwariat Księgarski. — Pobrano z: <http://antykwariat-torun.pl/pl/p/Pani-Twardowska-Ballada-Adam-Mickiewicz-/17454>. — Dostęp: 01.09.2018.
28. Pani Twardowska. Studio Filmów Rysunkowych (Bielsko-Biała); reżyseria: L. Marszałek; autor ballady: A. Mickiewicz // Internetowa Baza Filmu Polskiego (filmpolski.pl). — Pobrano z: <http://www.filmpolski.pl/fp/index.php?film=428819>. — Dostęp: 01.09.2018.
29. Podstawa Programowa — Język Polski — Szkoła Podstawowa — Klasy IV–VIII / Ministerstwo Edukacji Narodowej. — Pobrano z: <https://men.gov.pl/wp-content/uploads/2016/11/podstawa-programowa-%E2%80%93-jezyk-polski-%E2%80%93-szkola-podstawowa-%E2%80%93-klasy-iv-viii-.pdf>. — Dostęp: 01.09.2018.
30. Powrót taty // Ceneo.pl. — Pobrano z: https://www.ceneo.pl/17586#tab=click_scroll. — Dostęp: 01.09.2018.
31. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 stycznia 2018 r. w sprawie podstawy programowej kształcenia ogólnego dla liceum ogólnokształcącego, technikum oraz branżowej szkoły II stopnia // Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej; Ministerstwo Edukacji Narodowej. — Pobrano z: <http://www.dziennikustaw.gov.pl/DU/2018/467/>. — Dostęp: 01.09.2018.
32. Spis tekstów // Dzieci OnLine. Zabawa i Edukacja. — Pobrano z: <http://www.dziecionline.pl/maluch/bajki.htm>. — Dostęp: 01.09.2018.
33. Świtez. Studio Human Ark; reżyseria: K. Polak; autor ballady: A. Mickiewicz // Internetowa Baza Filmu Polskiego. — Pobrano z: <http://www.filmpolski.pl/fp/index.php?film=4224128>. — Dostęp: 01.09.2018.
34. Waksmund, R. Od literatury dla dzieci do literatury dziecięcej: (tematy — gatunki — konteksty) / R. Waksmund. — Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2000. — 442 c. — (Acta Universitatis Wratislaviensis; № 2275).
35. Wiersze dla dzieci // Wiersze.juniora.pl. — Pobrano z: http://wiersze.juniora.pl/mickiewicz/mickiewicz_l01.html. — Dostęp: 01.09.2018.